

KATARZYNA GARWOL

Wizerunek i tożsamość w sieci

Image and Identity on the Web

Doktor, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, Katedra Informatyki, Polska

Streszczenie

W artykule podjęto kwestie wizerunku i tożsamości w cyberprzestrzeni. Po omówieniu definicji wizerunku oraz tożsamości we współczesnym świecie uwagę skupiono na problemie publikacji w internecie wizerunku dzieci, które nie mają możliwości prawnych samodzielnie wyrazić na to zgody. Zwrócono również uwagę na fakt, że w wirtualnym świecie wizerunek i tożsamość jednostki znacząco różnią się od tych znanych z życia realnego.

Słowa kluczowe: wizerunek, tożsamość, internet, anonimowość, dziecko

Abstract

This article raises issues of image and identity in cyberspace. After describing definitions and explaining what the image and identity are in the modern world, attention has been focused on the problem of publishing the images of children on the Internet, whilst they are not able to agree on that by legal means. It has been also pointed out that in the virtual world, the image and identity of individuals are significantly different from those of real life.

Keywords: image, identity, internet, anonymity, child

Wstęp

Każdy człowiek ma wizerunek oraz tożsamość, które definiują go dla otoczenia. W świecie mediów cyfrowych nabrały one szczególnego znaczenia. Wizerunek może stać się publiczny bez wiedzy i zgody osoby zainteresowanej. Tożsamość natomiast może być zmieniona przez samego autora przekazu podszycującego się pod osobę, którą faktycznie nie jest. Wizerunek można również mniej lub bardziej świadomie kreować i on także może zostać przekłamany.

Problematyka podejmowana w artykule jest złożona i niedostatecznie przeanalizowana przez osoby zajmujące się problemami funkcjonowania człowieka

w internecie. Istotna jest w odniesieniu do osób jeszcze niedojrzałych emocjonalnie, w tym dzieci, które często bezkrytycznie przyjmują to, co znajdują w internecie, a wirtualny świat jest dla nich miejscem spotkań, nauki i zabawy.

Artykuł ma charakter poglądowy i stanowi podłoże dla bardziej pogłębionych analiz badawczych z obszaru korzystania ze świata technologii cyfrowych przez młodych użytkowników sieci.

Wizerunek i tożsamość w definicjach

Termin „wizerunek” ma szereg różnorodnych znaczeń. Może odnosić się do osoby prywatnej, publicznej, ale także do produktu lub przedsiębiorstwa. W ramach niniejszego opracowania wizerunek jest rozpatrywany w odniesieniu do osoby prywatnej. Samo słowo „wizerunek” pochodzi od niemieckiego słowa *Viserung* i oznacza czyjaś podobiznę, wyobrażenie czegoś, portret lub obraz. Jest to także sposób, w jaki dana osoba jest postrzegana i przedstawiana (Dubisz, 2003, s. 457). Wizerunek łączy się tu ze sposobem przedstawiania człowieka innym oraz jego odbioru przez otoczenie.

Aby dokładniej określić, czym jest wizerunek, mówi się o wizerunku publicznym i marce osobistej, które są odmiennie interpretowane. Wizerunek publiczny dotyczy tego, co jest zewnętrzne, a więc wyglądu oraz zachowania, natomiast marka osobista ma związek z tym, co wewnętrzne i wynika z osobowości danego człowieka (Trzeciak, 2015, s. 21).

Z prawnego punktu widzenia wizerunek jest wartością, która podlega ochronie. Mają temu służyć odpowiednie przepisy prawa, a zwłaszcza art. 81 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, który mówi, że rozpowszechnienie wizerunku wymaga zezwolenia osoby na nim przedstawionej, jednak wówczas, jeśli osoba otrzymała umówioną zapłatę za pozowanie i nie sprzeciwiła się wyraźnie publikacji, nie jest ono wymagane. Takiego zezwolenia nie wymaga również rozpowszechnienie wizerunku osoby powszechnie znanej, jeśli wykorzystano go w związku z pełnieniem przez nią funkcji publicznych, lub osoby stanowiącej jednie szczegół całości takiej, jak zgromadzenie, krajozobraz czy impreza publiczna (Prawo autorskie).

Terminem o zdecydowanie większej liczbie znaczeń, mniej lub bardziej zbieżnych, jest „tożsamość”. Dzieje się tak dlatego, że zarówno jednostki, jak i grupy nieuchronnie ulegają podczas swojego trwania licznym zmianom, zachowując jednak przy tym pewne cechy stałe, które decydują o tym, kim lub czym są oraz w jaki sposób wyróżniają się spośród innych jednostek i grup (Encyklopedia PWN). Określenie to ma swój długi rodowód, który sięga do logiki Arystotelesa i w odmiennym znaczeniu przejawia się pod różnymi postaciami jako akt samoidentyfikacji podmiotu. Obecne znaczenie tego słowa jest stosunkowo nowe i weszło do powszechnego użycia dopiero w ostatnich dekadach XX w. (Filipiak, 2015, s. 29). Na ukształtowanie się pojęcia wpływ miały koncepcje

jaźni społecznej Jemasa oraz koncepcje psychoanalityczne, zwłaszcza Eriksona (Encyklopedia PWN).

Na stronach internetowych Encyklopedii PWN widnieje podział na tożsamość obiektywną oraz tożsamość subiektywną. Tożsamość obiektywna jest zestawem cech dostrzegalnych dla obserwatora zewnętrznego, natomiast tożsamość subiektywna jest związana ze świadomością ich posiadania, a więc daje poczucie indywidualności i odrębności (Encyklopedia PWN).

Idąc tym tropem, można w obrębie pojęcia tożsamości dokonać kolejnego podziału na tożsamość społeczną oraz tożsamość osobistą. Tożsamość społeczna jest to uświadomienie sobie wspólnych wartości z grupą, w której żyje jednostka. Daje także poczucie przynależności do grupy i dostrzeżenie odrębności tej społeczności. Tożsamość osobista pozwala na dostrzeżenie tego, co jednostkę różni od innych i powoduje powstawanie sądów na temat własnej osoby (Wikipedia 1).

Wizerunek prywatny w internecie

Wizerunek, który ma człowiek w życiu realnym, może znacząco różnić się od tego, który kreuje dla siebie w sieci. Dla ludzi młodych to, jak widzą ich inni, jest rzeczą bardzo istotną i stanowi często o poczuciu własnej wartości. Dzieci i młodzież nie mają zazwyczaj świadomości tego, czym grozi upublicznienie zbyt wielu informacji na swój temat za pomocą chociażby mediów społecznościowych. Ważne są więc kampanie społeczne, realizowane m.in. przez fundację Dajemy Dzieciom Siłę (wcześniej fundacja Dzieci Niczyje), mające na celu uświadomienie im możliwych konsekwencji internetowych aktywności.

Rodzice także niejednokrotnie zdają się zapominać, jak groźne bywa publikowanie zdjęć ich dzieci w sieci. Portale społecznościowe są pełne uśmiechniętych twarzy pociech, a niektórzy z opiekunów wręcz relacjonują niemal każdy dzień z ich życia. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2014, poz. 121) stanowi, iż wizerunek jest jednym z dóbr osobistych człowieka, więc jest to prawo niezbywalne, którego nie można ani się zrzec, ani też przenieść na inną osobę. W świetle prawa dzieci nie dysponują pełną zdolnością do czynności prawnych, co oznacza, że nie mogą same rozporządzać prawami im przysługującymi. Z tego też powodu ustawodawca powierzył obowiązek dbania o ich dobro opiekunom prawnym do momentu osiągnięcia przez nie wieku pozwalającego na branie odpowiedzialności za swoje działania (Ryńska, 2015).

Zgoda na wykorzystanie wizerunku dziecka w internecie może być udzielona przez jednego z rodziców. W sytuacji, gdy drugi opiekun dziecka się na to nie zgadza, może zgłosić sprzeciw, który powinien być uwzględniony, a publikacja zaniechana. Przedstawienie wizerunku dziecka nie może uwłaczać jego godności i godzić w jego dobra. W roku 2017 polski sąd pierwszy raz wydał wyrok w sprawie opublikowania kontrowersyjnego zdjęcia nagiego dwulatka przez

jego ojca. Maluch został przedstawiony nago z butelką piwa w dłoni, co skłoniło matkę do zgłoszenia sprawy na policję. W myśl art. 191 k.k. mówiącego o tym, iż kto utrwała wizerunek nagiej osoby bez jej zgody bądź wiedzy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat, sąd skazał mężczyznę na 3 miesiące ograniczenia wolności (Wójtowicz, 2017).

Choć kara nie wydaje się surowa, to wyrok skazujący jest przykładem tego, iż nieprzemyślana publikacja wizerunku innej osoby może być bardzo ryzykowna. To, co zostało w sieci raz upublicznione, zostawia w niej ślad i nigdy nie ginie. Osoby dorosłe powinny zdawać sobie sprawę z tego, że publikując swój własny wizerunek, decydują o tym świadomie i samodzielnie, natomiast wykorzystując wizerunek innej osoby bez jej zgody, mogą wyrządzić jej tym wielką krzywdę, w tym ośmieszyć lub sprowokować internautów do nieprzychylnych komentarzy.

Tożsamość w świecie nowoczesnych technologii

We współczesnej stale zmieniającej się rzeczywistości społecznej ludzie nieustannie muszą się ustosunkowywać do zmiany i samookreślać na nowo. Z jednej strony może to powodować stan napięcia nerwowego, ale z drugiej daje powody do optymizmu. Pozwala bowiem na korygowanie wcześniejszych błędów, dokonywanie nowych wyborów i ocen oraz daje dodatkową szansę na zdobycie społecznego uznania. Według Nowak-Dziemianowicz właśnie relacje uznania konstruują intersubiektywne warunki, w których może zaistnieć indywidualna tożsamość. Potrzeba uznania połączona z niejednokrotnym odczuwaniem deficytu tego uznania pobudza do walki, konstruując przy tym tożsamość jednostki (Szymański, 2016, s. 16).

Wśród badaczy przestrzeni cyfrowej istnieje przekonanie, że pod wpływem kontaktu z rzeczywistością wirtualną tożsamość ludzi zmienia się w zasadniczy sposób. W przeszłości jednostkom narzucano bardzo jasne granice tożsamości. Określano, kim można być, a kim być nie wolno. Gdy osobowość człowieka już uformowano, to zmiana tożsamości była praktycznie niemożliwa, chyba że poprzez jej totalną destrukcję. Obecnie internetowy świat stał się pierwotny wobec świata realnego i bardziej realny niż świat realny. Nie istnieją już gotowe wzorce tożsamości, w które można wpisać jednostkę. Aktualnie dominuje wezwanie, aby człowiek był taki, jak chce, a nawet codziennie inny. Spełnienie postmodernistycznego marzenia o całkowitej wolności i dowolności w kreowaniu tożsamości i rzeczywistości, w jakiej chce się żyć, daje właśnie cyberprzestrzeń (Gromkowska, 1999, s. 36–39).

Tożsamość społeczna, którą użytkownik internetu ustanawia, będąc w społecznościach internetowych, określana jest mianem tożsamości internetowej. Niektórzy ludzie używają w sieci swoich prawdziwych imion, natomiast większość ceni sobie panującą tam anonimowość, przedstawiając się za pomocą wy-

myślonych nicków (Wikipedia 2). „Internet pozwala na daleko sięgający kreacjonizm. W zależności do tego, z kim się kontaktujemy i w jakich okolicznościach, pozwalamy sobie na zmianę własnego wizerunku – od lekkiego jego podkolorowania do przestawienia zupełnie innego obrazu siebie” (Trejderowski, 2013, s. 61).

Barney twierdzi, ludzie w sieci starają się odtwarzać tożsamości alternatywne do tych, które są im przypisane w realnym życiu. Należy jednak pamiętać, iż środowisko cyfrowe jest miejscem, w którym anonimowość okazuje się czymś, co jest niemal niemożliwe do osiągnięcia. Działanie w społeczeństwie sieci jest skazane na niemal drobiazgową identyfikację oraz ciągle monitorowanie i nieustanna kategoryzację (Barney, 2008, s. 180–181).

Podsumowanie

Internet to wolna, nieograniczona przestrzeń, gdzie każdy może się wypowiedzieć oraz znaleźć informację na dowolny temat. Wszelkie próby ograniczenia tych swobód wiążą się z szerokimi protestami społecznymi, co można było zauważyć chociażby w przypadku międzynarodowego porozumienia ACTA, które w 2012 r. miała podpisać Polska, co wzbudziło zdecydowany protest internautów. W dokumencie było szereg postanowień, związanych z ochroną praw intelektualnych, ale protestujący uznali, iż jest to ingerowanie w wolność internetu, która przecież stanowi o jego wartości.

Ta wolność rozumiana może być w sposób niewłaściwy. Nieograniczeni w swoich wypowiedziach i sądach mają być nie tylko internauci, ale również inne osoby mają mieć prawo do decydowania o tym, czy ich zdjęcie ma znaleźć się w wirtualnej przestrzeni, czy rozmowa na ich temat może odbywać się na forum publicznym, a także czy zgadzają się na komentarze pod swoim adresem umieszczone w sieci. Jeśli prezentacja wizerunku czy publiczna debata odbywa się bez zgody osoby zainteresowanej, to jest to krzywdzące naruszenie prawa do prywatności i decydowania o sobie. Sprowokowało to ustawodawcę do znowelizowania prawa w tym zakresie tak, aby każdy miał możliwość walki z tego typu działaniami.

Ukrywanie prawdziwej tożsamości w internecie daje pole do „luźnych” i nieograniczonych wstydem lub chęcią przypodobania się wypowiedzi. Z jednej strony jest to korzystne, gdyż posługując się prawdziwymi danymi osobowymi, ludzie często nie odważyliby się tak odważnie komentować i być tak szczerzy w prezentowanych sondach. Z drugiej strony daje to pole do rozprzestrzeniania się tzw. hejtu, który często obfituje w wulgaryzmy i brutalne określenia. W takie polemiki wchodzi również osoby młode, w tym dzieci, przenosząc później ten styl rozmowy, a co za tym idzie, także sposób myślenia, do świata realnego.

To wszystko sprawia, że obecnie na nauczycielach, rodzicach i pedagogach spoczywa odpowiedzialność za uświadomienie młodego człowieka, jakie zagro-

zenia można spotkać w internecie, w tym również te związane z problemami ochrony prywatności i wizerunku. Jest to złożona kwestia, gdyż często to dzieci są bardziej biegłe w korzystaniu z technologii IT niż ich dorośli opiekunowie. Wychodząc temu naprzeciw, Ministerstwo Edukacji Narodowej, opracowując Rządowy program wspierania w latach 2015–2018, uwzględniło zadanie pod nazwą „poprawa kompetencji pracowników szkoły, uczniów i ich rodziców w zakresie bezpiecznego korzystania z cyberprzestrzeni i reagowania na zagrożenia”. W jego ramach prowadzi się szkolenia nauczycieli, rozpowszechnia materiały edukacyjne oraz prowadzi szkolenia informacyjne. Warsztaty odbywają się na terenie całego kraju i są wspomagane szkoleniami prowadzonymi na platformach e-learningowych www.cyberbezpieczni.pl oraz www.cynernauci.edu.pl.

Literatura

- Barney, D. (2008). *Spółczesność sieci*. Warszawa: Sic!
- Dubisz, S. (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 4. Warszawa: PWN.
- Encyklopedia PWN. Pobrane z: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/tozsamosc;3988537.html> (17.03.2018).
- Filipiak, M. (2015). Tożsamość jednostki w społeczeństwie sieci. *Kultura – Historia – Globalizacja*, 17, 27–41.
- Gromkowska, A. (1999). Tożsamość w cyber-przestrzeni – (re)konstrukcje i (re)prezentacje. *Kultura Współczesna. Teorie. Interpretacje. Krytyka*, 3, 36–49.
- Prawo autorskie. Pobrane z: <http://www.prawoautorskie.pl/art-81> (17.03.2018).
- Ryńska, N. (2015). *O publikacji zdjęć dziecka na facebooku decydują oboje rodzice*. Pobrane z: <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/867782,o-publikacji-zdjec-dziecka-na-facebooku-decyduja-oboje-rodzice.html> (23.03.2018).
- Szymański, M.J. (2016). Kim jestem? Tożsamość jako zadanie w czasach gwałtownej zmiany społecznej. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, XXXV (1), 11–24.
- Trejderowski, T. (2013), *Kradzież tożsamości. Terroryzm informatyczny. Cyberprzestępstwa, internet, telefon, Facebook*. Warszawa: ENETEIA.
- Trzeciak, S. (2015), *Wizerunek publiczny w internecie. Kim jesteś w sieci?* Gliwice: Helion.
- Wikipedia 1. Pobrane z: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Tozsamosc_\(psychologia\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Tozsamosc_(psychologia)) (20.03.2018).
- Wikipedia 2. Pobrane z: https://pl.wikipedia.org/wiki/Tozsamosc_internetowa (24.03.2018).
- Wójtowicz, P. (2017). *Pierwszy wyrok za opublikowanie w sieci zdjęcia dziecka – precedens czy burza w szklance wody?* Pobrane z: <http://kobieta.onet.pl/dziecko/male-dziecko/pierwszy-wyrok-za-opublikowanie-w-sieci-zdjecia-dziecka-precedens-czy-burza-w/clp4bj0> (23.03.2018).